

Kjell Eriksson & Niklas Källner

Folkvett

Hur svårt kan det vara?

BONNIER FAKTA

BONNIER FAKTA

Box 3159, 10363 Stockholm
info@forum.se | www.bonnierfakta.se

COPYRIGHT Kjell Eriksson & Niklas Källner

OMSLAGSFORMGIVARE Per Lilja

OMSLAGSBILD Gabriel Liljevall

ILLUSTRATIONER Mattias Abrahamsson/Dall-E

VARNINGSSKYLT (SID 98) azmanq/Shutterstock

ISBN 978-91-7887-799-7

TRYCKT HOS Scandbook EU, 2026

Första tryckningen

Innehåll

Förord 7

DEL 1: I VÄGEN FÖR VARANDRA 13

Kokongen 15

Vi stör oss hårt
på varandra 25

Att lära sig gå igen 32

Vuliganerna 38

Ljud eller oljud? 43

Platsbarbarerna 52

Att leva med kollegor 58

FOLKVETT: STANDARD 65

DEL 2: OTYDLIGHETENS FÖRBANNELSE 71

Oklara direktiv 73

Varför pratar alla
plötsligt om drinks? 81

Hyrbilsfenomenet 91

Skyltarna vi inte ser 99

Folkvett genom böter 104

FOLKVETT: ADVANCED 111

DEL 3: TID FÖR ANSVAR 119

Konsten att säga till 120

Konsten att inte säga till 135

Allas ansvar men inte mitt 141

Smitarna 149

Vikten av att komma i tid 157

Digital hyfs 164

FOLKVETT: PRO 171

DEL 4: FOLKVETT I NÄRA RELATIONER 177

Icke-frågare 179

Glädjedödarna 189

Den som lånat ut sin
skruvdragare är icke fri 194

Idrottsföräldrar 200

»Vill du ha skjuts?« 207

Konsten att avsluta 212

PÅ KURS I LONDON 221

Efterord 236

Källor 238

**»Det som är boskap
i andra är boskap
också i dig.«**

Gunnar Ekelöf, ur dikten *Färjesång*

Förord

DU STIGER PÅ BUSSEN. Det är fullt med människor. Plötsligt får du en ryggsäck i nyllet eftersom personen framför dig envisas med att ha kvar den på ryggen. Du ser en ledig plats i folkhavet som du riktar in dig på. När du väl kommit fram ser du att passageraren har upplåtit platsen till sitt bagage. Du försöker hinta om att väskan kanske inte behöver ligga där, men hon sitter djupt försjunken i sin mobil. Bakom dig hör du en röst som pratar om att Leo ska hämtas halv fyra och att gympaskorna inte får glömmas. Det märkliga är att du även hör svaret. Du vänder dig om och ser hur mannen sitter och pratar med sin partner i högtalartelefon. Hur hamnade du mitt i deras familjebestyr? Och vad är det som luktar? Hela bussen osar gatukök. Du vänder dig om och ser en person som äter rinnig kebab med ena handen och mobilskrollar med den andra.

I mitten av bussen sitter vi som har skrivit den här boken. Vi är nöjda över att ha fått en plats. Framför oss står en gravid kvinna och en äldre dam. Vi vet att vi borde lämna plats åt dem, men hoppas att någon annan snart ska resa på sig.

Det här är inte en ovanlig situation idag. När vi tog fram bilden till den här bokens omslag tänkte vi att vi kanske överdrev lite. Men kort därefter dök det upp en reklamkampanj med liknande estetik om att visa hänsyn i Stockholms kollektivtrafik. (Likhetererna är faktiskt så stora att en del kanske tror att vi är sponsrade av SL, men det kan vi försäkra er om att vi inte är!)

Vi lever i en tid där de oskrivna sociala reglerna blivit allt mer suddiga. Det är förstås inte så att vi har blivit oförskämda över en natt, utan steg för steg har vi förändrat vårt sätt att interagera. Digitaliseringen har gett oss nya sätt att kommunicera, men också nya sätt att ignorera varandra. Covid-19 gjorde inte direkt saken bättre. Två år av mer eller mindre intensiv social distansering satte sina spår. I en artikel i tidningen Vox analyseras det som benämns som en »kris av oförskämhet« och man hänvisar där till en undersökning från Pew Research Center som visar på att nästan hälften av amerikanerna anser att människors beteende är mer oartigt nu än före pandemin. Även här i Sverige har frågan diskuterats i en rad olika artiklar och debatter senaste tiden.

Men innan vi går vidare, vi anar nog vad du nu sitter och tänker: *Vilka är Kjell Eriksson och Niklas Källner att skriva en bok om hur man bör bete sig? De har väl inte direkt gjort sig kända som några Magdalena Ribbing-typer?*

Detta är en rimlig fråga och vi har två olika svar på den:

1. Vi må inte vara profilerade som vett och etikett-experten men till skillnad från flera andra som skrivit liknande böcker är vi faktiskt utbildade inom området. Inför att vi skulle skriva den här boken åkte vi nämligen till England och gick en kurs i klassisk vett och etikett på The London Finishing Academy. Vi kan erkänna att vi gjorde det mest för att om någon som du skulle fråga oss vad vi egentligen vet om god etikett skulle vi kunna svara att vi minsann har ett certifikat i ämnet. Sanningen är att vi är ganska ointresserade av regler om hur man håller ett vinglas, när man får ha bruna skor eller i vilken ordning man ska skåla med vem på en middag – och det för oss in på det andra svaret på frågan om varför vi anser oss lämpliga att skriva denna bok:

2. Boken handlar inte alls om *vett och etikett* utan om det vi valt att kalla *folkvet*. Om vad som händer när vi inte längre betar oss som folk, när vi slutar hälsa, mötas och visa grundläggande hänsyn.

Skillnaden mellan etikett och folkvett är stor. Folkvett är baserat på grundläggande, tidlösa värderingar om hur vi bör bete oss mot varandra, i såväl våra relationer med vänner, grannar och kollegor som i våra interaktioner med främlingar i det offentliga rummet. Etikett å andra sidan är ett gäng specifika regler, baserade på normer som är i ständig förändring. Normerna ändras ofta fortare än etiketten vilket gör att reglerna framstår som, i bästa fall förlegade och mossiga, i värsta fall som totalt obegripliga eller ångestframkallande.

Mer eller mindre officiella regler för hur vi ska bete oss går långt tillbaka. Själva ordet *etikett* uppstod på 1600-talet vid det franska hovet under Ludvig XIV. Men långt tidigare fanns det förhållningsregler för hur vi bör bete oss. År 1530 gav till exempel den nederländske humanisten Erasmus av Rotterdam ut en »uppförandebok för unga pojkar«. I den finns en regel som lyder ungefär så här: Om det händer att man släpper väder vid bordet bör man försöka dölja ljudet genom att hosta.

I den tysk-brittiske sociologen Norbert Elias klassiska verk *The Civilizing Process* från 1939 analyserade han gamla etikettböcker för att se hur människors beteende förändrats över tid. Genom att följa vilka regler som behövde skrivas ner kunde han visa hur sådant som en gång var tillåtet gradvis blev pinsamt och till slut självklart att undvika.

Som sagt, samhället förändras hela tiden och etikettreglerna måste ständigt uppdateras därefter. Därav behovet av nya böcker med *vett och etikett* i titeln.

Folkvettet å andra sidan, som grundas i mer allmänmänskliga principer, har länge varit så självklart att det inte har behövts definieras eller avhandlas i bokform. Men i en tid där allt fler slänger elsparkcykeln mitt på trottoaren, tittar högljutt på Youtube-klipp i kollektivtrafiken och betar sig som om ingen annan existerar är behovet av en bok om folkvett skriande stort.

Så här är den, helt utan tips om hur du bäst döljer dina fisar vid middagsbordet, men med en rad goda råd om hur vi alla kan bli bättre på att vara respektfulla mot varandra.

Kjell & Niklas

Stockholm augusti 2026

P.S. Om du läste baksidestexten lite slarvigt och faktiskt har börjat läsa för att du vill lära dig om vett och etikett kan vi rekommendera att du bläddrar direkt till sidan 221. Där berättar vi om vår kurs på anrika The Goring Hotel i London och hur vi fick lära oss alla viktiga koder för att obehindrat kunna umgås med den brittiska aristokratin. D.S.

**»Being offended
is the natural
consequence of
leaving one's home.«**

Fran Lebowitz

DEL 1

I vägen för varandra

**»När tåget kommer
släpper vi som vanligt
av innan vi kliver på.
Kom ihåg att din resa
också är andras.«**

Utrop i Stockholms tunnelbana 2026

Kokongen

DET MÄRKLIGA I VÅR TID är att man kan stå axel mot axel med folk och ändå lyckas missa varandra helt. Den amerikanska författaren och humoristen Fran Lebowitz, känd för sina syrliga kommentarer om samtiden, uttrycker frustration över detta fenomen i dokumentären *Pretend it's a city*. Hon irriterar sig på alla New York-bor som, enligt henne, har förlorat sig i sina mobiltelefoner och ständigt krockar med sin omgivning:

»Ni kan väl åtminstone låtsas som att ni befinner er i en stad full av människor.« säger hon till intervjuaren (som är ingen mindre än filmregissören Martin Scorsese). Och visst känner man igen det Lebowitz beskriver även från svensk vardag. Vem har inte suttit på en buss bredvid någon som struntar i hörlurarna och bjuder hela vagnen på Tiktok-reels – högljutt skrattande som om det offentliga rummet vore deras vardagsrum.

Det är egentligen inget illa menat, hörlursvägrarna lever bara i sin egen värld. Eller som vi har valt att kalla det: i en kokong. Där inifrån ser de omgivningen flimra förbi, ungefär som när man betraktar landskapet genom ett tågfenster. De vet ju att det finns en värld utanför, där andra människor lever sina liv, men det berör dem inte särskilt mycket.

Kokongtillvaron har blivit allt vanligare, och den har fått grava konsekvenser för folkvettet. Uppmärksamheten försvinner, och med den samspelet människor emellan. Ett exempel:

Du står i kassakön för att köpa dig en chokladbit av märket Pigall. Framför dig står en kvinna med en hel bergskedja av varor. Hon lyfter upp paket efter paket på bandet och råkar till och med se dig för en kort sekund. Men ser hon dig? På riktigt? Nej.

För det hade ju varit så enkelt för henne att säga:

»Du kan gå före, du har ju bara en Pigall.«

Men i kokongen fungerar det inte så. Där gäller att när det är din tur, ja då är det DIN tur. Punkt.

Det är sportlov och jag står i den långa liftkön. Plötsligt åker en man förbi mig och alla andra i full fart och ställer sig längst fram. Jag brukar inte vilja vara den som säger till men nu kunde jag inte vara tyst. »Hörru du, kön börjar här«, säger jag och gör mig beredd på att få ett surt svar tillbaka. Men han tittar bara förvånat på mig och säger lugnt: »Men jag ska ju bara upp i liften ...?«

Han var varken arg eller förnärad. Bara helt oförmögen att tänka att alla andra stod och väntade på att få göra precis samma sak som han ville göra.

Kjell

Det är just detta som är själva kärnan i vår teori. Människor som lever i kokongen är inte onda eller beräknande. De är bara försjunkna i sitt eget. De ser inte världen utanför.

Huvudpersonssyndromet

Ibland kan kokonglivet leda till helt absurda situationer. Under arbetet med den här boken satt vi på ett café och började prata med kvinnan som jobbade bakom disken. Av nyfikenhet frågade vi vad hon upplever som värst idag. Hon skrattade till och rabblade upp exempel på folkvettsbrott som numera är vanligt förekommande inslag på caféer: människor som genomför

Teams-möten med ljudet på full volym, personer som breder ut sig över flera bord och använder caféet som om det vore deras eget vidsträckta kontorslandskap (i vilket de spiller ut små sjöar av havremjolk utan minsta ansats att torka upp efter sig). Men, förklarade kvinnan på caféet, det som har blivit allra värst på sistone är något annat: Folk som står i kö med hörlurar och lyssnar på podd när de ska beställa.

»Det har nästan blivit som en epidemi«, sade hon och berättade om en kvinna som stått längst fram i kön, djupt försjunken i sin podd. När det blev hennes tur hade cafébiträdet sagt, som man gör: »Hej och välkommen! Vad vill du beställa?«

Varpå kvinnan irriterat hyschade henne. Som om cafébiträdet störde henne på ett oförskämt vis, när det ju i själva verket var hennes tur att beställa.

Denna anekdot illustrerar kokongbeteendet i sin yttersta form: Man har inte bara glömt bort att det finns andra verkliga människor i den suddiga världen utanför skalet, när de gör sig påminda anser man att det är deras roll att anpassa sig och visa respekt för det man ägnar sig åt inne i kokongen.

Det extrema kokongeriet är numera så vanligt att det gett upphov till ett nytt populärkulturellt begrepp, inspirerat av spelvärlden: *Main Character Syndrome*, MCS. Uttrycket föddes på sociala medier under pandemin, men fick verklig fart när tv-medarbetaren Ashley Ward publicerade en video där hon på en strand filmar sig själv ovanifrån med en drönare. Till bilderna lade hon en berättarröst som sade: »Du måste börja romantisera ditt liv. Du måste börja tänka på dig själv som huvudpersonen. För om du inte gör det kommer livet att fortsätta att passera.«

Efter videon spreds uttrycket *Main Character Syndrome* snabbt på sociala medier, för att beskriva personer som ser sig själva som huvudpersonen och alla andra som statister i varje situation.

Många har försökt påpeka de negativa aspekterna av MCS: Om vi hela tiden fokuserar på oss själva glömmar vi lätt samhörigheten med andra. Vi överdriver vår egen betydelse när vi ser människor runt omkring oss som statister. Kanske är det en av förklaringarna till att många har hamnat i kokongen. De har glömt att de delar scenen med andra.

Den artiga likgiltigheten

Redan på 1960-talet beskrev sociologen Erving Goffman hur vi i offentligheten ägnar oss åt något han kallade *civil inattention*, vilket kanske kan översättas till »artig likgiltighet«. Det rör sig om den där snabba blicken eller nicken som markerar: »Jag ser dig, men jag stör dig inte.«

Han beskriver hur vi uppmärksammar människor i offentliga miljöer för att upprätthålla en artig och trygg social ordning. En tyst liten ritual där vi mer eller mindre ordlöst bekräftar varandras existens och på så sätt håller samspelet på plats. Men idag verkar även den artiga likgiltigheten vara på väg bort. Istället är det oförskämd likgiltighet som gäller. Människor kliver rakt in i varandras sfär utan att på något sätt visa att de noterat att den andra personen finns. Det är som sagt inte ett uttryck av illvilja, bara ett resultat av vår mentala frånvaro.

Så hur hamnade vi i dessa kokonger? Forskare har faktiskt försökt ta reda på det. Vid University of Tokyo och Nasooka University lät man två grupper av människor – en i gula mössor, en i röda – gå mot varandra i en korridor. Normalt löser sig det nästan magiskt: människor formar banor och filer och undviker varandra utan problem. Men så lät man en person gå längst fram med blicken ner i sin mobil. Då upphörde plötsligt det tysta samspelet. Flödet kraschade, det var som om hela gruppen tappade

sin inbyggda radar. En enda person som befann sig i sin egen kokong räckte för att skapa en kedjekrock längre bak.

Trafikens livsviktiga samspel

De där små mellanmänskliga interaktionerna, hälsningen, blicken och bekräftelsen, kan ibland vara livsviktiga. Inte minst i trafiken. Det är för övrigt ett fascinerande sammanhang att studera kokongbeteenden. När vi sitter bakom ratten tycker vi att fotgängarna kastar sig ut i gatan som om de vore odödliga. Men när vi promenerar muttrar vi över bilister som verkar tro att övergångsstället bara är en dekoration i stadsmiljön. Och när vi sitter på cykeln är vi livrädda för bilister som passerar så nära att backspeglens stryker mot axeln. Samtidigt sitter bilisten och undrar om rusningstid verkligen är rätt tillfälle att träna inför Tour de France. Det märkliga är att alla verkar vara överens om samma sak: det är de andra som inte visar hänsyn.

Ta samspelet vid övergångsställen som exempel. Ofta ser man någon som går på trottoaren och i jämnhöjd med övergångsstället bara viker av rakt ut i gatan. Förr var det vanligare att fotgängare stannade vid övergångsstället, sökte bilförarens blick och bekräftade att personen skulle gå över. Det är som sagt inte alls lika självklart idag. Idag korsar en del människor gatan utan att använda blicken till något annat än ett distinkt stirrande rakt ner i asfalten. Det är inte heller ovanligt att detta sker även på ställen där det inte ens finns ett övergångsställe.

Men just denna förändring är inte bara ett resultat av det nya kokonglivet. Den hänger också ihop med hur lagstiftningen har flyttat ansvaret mellan fotgängare och bilister. För ett par decennier sedan var det bilister som inte alls brydde sig när en stackars gångtrafikanter stod vid övergångsstället. Man kunde få stå där

länge utan att någon brydde sig om ens önskan att korsna gatan. Men med zebralagen, som infördes år 2000, fick fotgängarna mer makt. Plötsligt var bilisterna tvungna att stanna.

Zebralagen gjorde mycket gott. Väntetiderna för gångtrafikanter minskade och antalet döda eller svårt skadade i olyckor halverades. Men även en bra lag har sina begränsningar. Lagen kan tala om vem som har rätt, men den kan inte ersätta det lilla samspelet mellan människor. För att trafiken ska fungera räcker det inte med en lagtext – det krävs en blick, en nick, en gest.

Pandemin tätade våra kokonger

Kokongproblemet har inte bara konsekvenser för hur vi förhåller oss fysiskt till varandra, i köer, på bussar och trottoarer. Forskare har också visat att våra möten och samtal med andra faktiskt blev färre och smalare under pandemin och att våra interaktioner inte studsade tillbaka ens när livet öppnade sig igen.

Vi gick ut i det offentliga rummet men rörde oss i snävare banor än tidigare. Numera är det samma butiker och samma kvarter vi besöker, men mer sällan tar vi oss till nya platser där vi kan möta andra sorters människor. Pandemin vävde våra kokonger allt tätare och trängre och nu verkar vi ha vant oss vid den inbäddade tillvaron.

Den här frustrationen märks också på sociala medier, där klipp på nedskräpning, hänsynslöst beteende och människor som tycks helt omedvetna om sin omgivning ofta väcker starka reaktioner. I kommentarsfälten håller de flesta med.

Bättre teknik men färre mänskliga möten

Det är inte bara pandemin som skyndat på kokongtillvaron, utan också den tekniska utvecklingen. Många av de tidigare naturliga mötena i vardagen var redan pre-covid borteffektiverade genom appar för mat och shopping, koncept som tysta frisörsalonger där man »slipper« prata, och förstås självbetjäningskassor där det bara är du, skannern och skärmen.

När jag för ett tag sedan skulle lämna tillbaka en smoking jag hyrt gick jag in i butiken, sade hej, räckte över plaggen och fick enbart en kort nickning till svar. Inget »tack«, inget »allt ser bra ut« och absolut inget »hoppas det var en trevlig fest«. Bara tystnad.

Till slut hörde jag mig själv fråga »är det allt?« innan jag lite trevande gick ut. Det var som om mötet mellan två människor hade reducerats till en renodlad transaktion.

Niklas

Fysikern Bodil Jönsson populariserade på 1990-talet begreppet »ställtid« – den där övergången mellan aktiviteter som ger oss en chans att landa i det vi gör. Den har vi nu effektiviserat bort. Vi är så besatta av snabbhet att själva mänskligheten i ett enkelt ärende rationaliseras bort. Med följd att kokongens skal vävs ännu tjockare.

Samtalsforskaren Sherry Turkle har länge varnat för att våra skärmar ger oss närvaro på fel plats. Hon menar att tekniken har gjort oss ständigt uppkopplade men sällan närvarande. Vi har blivit sämre på att sätta oss in i andras känslor. Vi slipper möta andras blickar, och därmed också våra egna reaktioner. Eller som Turkle själv uttryckt det i en mening som nästan sammanfattar hela vår kokong: »Vi är för alltid någon annanstans.«

* * *

Tidigare tränade vi på att vara människor bland människor. Nu tränar vi mest på att blippa, skrolla, skanna och klicka. Det enda som ibland tar oss ut ur kokongen är när apparaten inte fungerar och vi ironiskt nog måste be en annan människa om hjälp.

Om du trots allt föredrar att leva inne i din kokong, föreställ dig då åtminstone att kokongen är genomskinlig. För det är den nämligen. Alla andra ser dig men frågan är bara om du ser dem.

Några goda råd i all välmening

1. En kort blick räcker långt och gör hela skillnaden mellan att visa artig likgiltighet och respektlöst negligerande. Ibland räcker det att visa att du har sett någon. Mer begär faktiskt inte civilisationen av dig.
2. Om du spelar Tiktok-klipp i kollektivtrafiken, ta dig då en snabb funderare: Är du helt säker på att bussen eller vagnen verkligen behöver fungera som din egen biosalong?
3. Om någon står bakom dig i kön med bara en liten chokladbit (till exempel en Pigall), släpp då fram personen. Det är inte ens en fråga om artighet, bara vanligt folkvett.
4. Om du misstänker att du lider av Main Character Syndrome, fråga någon annan om de tycker huvudkaraktären i filmen om ditt liv är en sympatisk person.
5. Lagen kan ge dig rätt i trafiken, men det är blicken som ger dig samspelet.
6. Till sist: Om du känner att kokongen vuxit sig för tät, testa att prata med någon trots att du inte har en direkt anledning till att kommunicera med den personen. Det är ofta just de små samtalen som får världen att kännas lite större igen.